

OFFICIAL PRESS RELEASE**18 Sune 2018****Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga**

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'a e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 15 'o Sune 2018, ke kei hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, 'o fakafou mai 'i hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua' pea mo tokoni ki he fakaakeake mei'he saikolone fakatalopiki ko Gita (Tropical Cyclone Gita).

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi ha tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangike' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tauhi pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale, 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tu'uma'u pē 'a e faka'amu ki he hikihiki e totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) 'i he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, na'e tu'unga lelei pē 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika 'i he sekitoa 'o e ngoue', toutai' mo e va'o'akau' (primary) pea mo e sekitoa 'o e fakatupu koloa' (secondary). Na'e hā mei heni 'a e toe lahi ange 'a e lahi 'o e ngoue na'e uta atu ki tu'apule'anga' 'o tautautefito ki hono hū atu 'o e 'ufi' mo e talo'. Na'e kake mo e nō na'e tuku atu ki he ngaahi ngāue langa' pea pehē ki he nō langa fale taautaha', 'o hā mahino mei heni 'a e toe lahi ange 'a e fiema'u langa fale'. Na'e fetō'aki e ola 'o e ngaahi ngāue 'i he sekitoa ki he ngaahi ngāue' (tertiary industry), 'o kau ai e holo 'a e ngaahi koniteina na'e lēsisita 'i he lolotonga 'o e māhina', tupu mei'he fakatou holo 'a e ngaahi koniteina taautaha' pea mo e koniteina fakapisinisi'. Na'e tokoni 'a e toe tokolahi ange 'o e kakai ne tu'uta vakapuna mai ki Tonga'ni mei tu'apule'anga', ki he toe lelei ange 'a e ngaahi ngāue 'i he sekitoa takimamata' 'i 'Epeleli.

'Oku kei 'i he tu'unga lelei 'aupito 'a e fai fatongia 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'o makatu'unga mei'he tu'unga fakafiemālie 'a 'enau tupu' (profitability) pea pehē ki he kei 'i he tu'unga ma'ulalo ai pē 'a e ngaahi nō 'oku palopalema'. Na'e holo 'a e pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē 'i 'Epeleli 'o makatu'unga mei'he totongi 'o e pōnite 'a e Pule'anga' 'i he faka'osinga 'o e māhina'. Na'e kake e lahi 'o e ngaahi nō (kau ki ai 'a e polokalama nō 'a e pule'anga') 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga (loans/deposit ratio) 'i 'Epeleli'. Na'e toe hiki mo e lahi 'o e ngaahi nō ('ikai kau ki heni 'a e polokalama nō 'a e pule'anga') 'i hono fakahoa ki he lahi 'o e ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio). 'Oku kei ma'ulalo pē 'eni 'i he tu'unga kuo tu'utu'uni 'e he Pangikē Pule' ke a'usia 'e he ngaahi pangikē, 'a ia ko e peseti 'e 80. 'Oku hā mahino mei heni 'a e kei 'i ai pē 'a e faingamālie ke toe fakalahi 'a e ngaahi nō ke tuku atu 'e he ngaahi pangikē. Na'e kake 'a e hulu 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i 'Epeleli'. Na'e makatu'unga eni mei'he lahi ange 'a e kake 'i he 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō (weighted average lending rate) pea mo e holo 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu fakahū pa'anga' (weighted average deposit rate).

Na'e holo si'i 'a e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) ki he \$445.9 miliona 'i 'Epeleli 2018, makatu'unga mei' he lahiange 'a e totongi pa'anga fakapangikē (interbank payments) 'i he lolotonga 'o e māhina'. 'Oku fe'unga 'a e tu'unga lolotonga 'o e pa'anga talifaki' pea mo e māhina 'e 7.9' 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'. 'Oku kei ma'olunga pē eni 'i he tu'unga ma'ulalo taha 'oku fiema'u 'e he Pangikē Pule', 'a ia ko e māhina 'e 3 ki he 4 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'.

'Oku te'eki ke tuku mai 'e he Potungāue Sitētisitika' (Statistics Department) 'a e fika 'ofisiale ki he hikihiki 'i he totongi fakalūkufua 'o e koloa' 'i 'Epeleli'. Na'e uesia 'a e totongi fakalotofonua' 'o tautautefito ki he koloa me'akai' makatu'unga mei he Saikolone ko Gita' 'i Fepueli, 'o hiki ai 'a e totongi koloa fakalūkufua' ki he peseti 'e 9.8 'i Ma'asi 2018. 'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e mā'olunga 'i he peseti 'e 5 'a e hikihiki fakata'u 'i he totongi fakalūkufua 'o e koloa' 'i 'Epeleli. Ko e hikihiki ko 'eni' 'oku makatu'unga ia mei he fakafuofua 'e toe lahiange 'a e tupu 'i he totongi 'o e me'akai', fefononga'aki', tapaka', kava-malohi' (alcohol) pea mo e kava-Tonga'. 'Oku fakafuofua 'e toki a'u ki ha tu'unga fakafiemālie ange 'a e lahi 'o e me'akai' fakalotofonua' ki he faka'osinga 'o e ta'u', hili ia 'a 'ene uesia mei he saikolone'. 'Oku fakafuofua 'e tokoni eni ki he holo 'a e hikihiki 'i he totongi koloa' 'o ma'ulalo 'i he tu'unga fe'unga' (reference rate), 'a ia ko e pēsēti 'e 5 'i he faka'osinga 'o e 2018.

'Oku kei tu'uma'u pē 'a e fakafuofua 'e tupu mālohi 'a e tu'unga totonu 'o e tupu faka'ekonōmika 'i he kaha'u'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē. 'Oku toe fakafuofua 'e 'i he tu'unga ma'ulalo pē 'a e hikihiki 'i he totongi koloa' pea 'e

1 Na'e fakahoko 'a e liliu ki he founa hono fika'i eni', ke fakakau 'a hono hū mai 'a e koloa' pea mo e ngaahi ngāue mei muli'. Ko e founa ne ngāue'aki 'i he ngaahi lipooti kimu'a' ne fakakau pē 'a hono hū mai 'a e koloa' ata'atā pē

ma'ulalo pē ia 'i he tu'unga fe'unga (reference rate) ko e pēseti 'e 5 'i he faka'osinga 'o e 2018. 'Oku hokohoko atu ai pē 'a e tu'unga fakafiemālie 'a e ngaahi pangikē. Koe'uhī ko e ngaahi fakamatala ko 'eni', 'e hokohoko atu ai pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'E kei hokohoko atu ai pē 'a e tokanga 'a e Pangikē Pule' ki hono siofi mo muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo tu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga 'o ka fiema'u pea mo fakapapau'i 'e 'ikai ke kaunga kovi 'a e ngaahi fakalalakaka 'oku hoko' ki he tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga'.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to